

Observatiemodel Spelverhalen

Het gaat in OGO om het opbouwen van spelverhalen. Dit zijn vereenvoudigde versies van sociaal-culturele praktijken uit het dagelijks leven, zoals beroepen, sporten, hobby's en verzorging. Kinderen ontwikkelen zich door binnen deze spelverhalen rollen aan te nemen en activiteiten te ontplooiën. In de uitwerking van spel door Bert van Oers is het evident dat jonge en oudere kinderen activiteiten als spel kunnen invullen wanneer zij intrinsiek betrokken meedoen, er sprake is van regels en kinderen gebruikmaken van hun vrijheid om het verloop van de activiteit te beïnvloeden. Iedereen mag deelnemen, we bouwen de spelverhalen samen op.

Met behulp van dit observatiemodel kun je de ontwikkeling van kinderen binnen activiteiten observeren. Je observeert eerst vanuit het ontwikkelperspectief voor lerend spel en kijkt hierbij naar de invulling van de basiskenmerken (deel A). Vervolgens ga je op basis van de vooraf opgestelde brede bedoelingen (deel B) en specifieke kennis en vaardigheden (deel C) observeren.

A. Het ontwikkelperspectief en de basiskenmerken

- **Emotieverbonden contactspel: kinderen maken contact met volwassenen of andere kinderen door op elkaar te reageren**

Basiskenmerken:

- Emotioneel vrij: het kind voelt zich vrij om contact te maken met de volwassene of andere kinderen
- Nieuwsgierig: het kind toont interesse in wat de volwassene of andere kinderen doen
- Zelfvertrouwen: het kind reageert actief op de volwassene of andere kinderen

Bij emotieverbonden contactspel zie je:

- Kinderen zoeken zelf (oog)contact met de volwassene
- Er is gezamenlijke aandacht tussen kind en volwassene en/of andere kinderen
- Er is vanuit kinderen non-verbale communicatie
- Kinderen luisteren naar volwassene en/of andere kinderen
- Kinderen maken geluidjes, brabbelen
- Kinderen geven reactie, 'antwoorden' op wat de ander zegt of doet
- Kinderen reageren op volwassene tijdens verzorgen (bewegen, trappelen, geluidjes maken, kraaien, ...)
- Kinderen reageren door te kijken, volgen, gerichte blik
- Kinderen reageren door te bewegen (trappelen, rollen, meewerken, bijvoorbeeld gaan zitten)
- Kinderen reageren door te lachen

- **Objectgebonden contactspel: kinderen maken contact met andere kinderen of volwassenen door gezamenlijke aandacht voor objecten**

Basiskenmerken:

- Emotioneel vrij: het kind voelt zich vrij om contact te leggen met andere kinderen of een volwassene
- Nieuwsgierig: het kind toont interesse in wat de volwassene/een ander kind met het object doet
- Zelfvertrouwen: het kind reageert op de handelingen van volwassene door te imiteren of brengt zelf nieuwe handelingen in

Bij objectgebonden contactspel zie je:

- Er is gezamenlijke aandacht voor een object (kijken, aanraken, voelen, proeven)
- Kinderen luisteren naar de taal van de volwassene en/of andere kinderen over het object
- Er is gezamenlijke non-verbale communicatie over het object
- Er is gezamenlijke verbale communicatie over het object
- Kinderen wijzen objecten aan en brabbelen
- Kinderen gebruiken woorden voor objecten
- Kinderen imiteren handelingen
- Kinderen nemen initiatief tot handelen met het object

- **Bewegingsspel en manipulerend spel: kinderen verkennen het eigen lichaam door te bewegen en verkennen voorwerpen door ze te manipuleren**

Basiskenmerken:

- Emotioneel vrij: het kind voelt zich vrij om te bewegen en/of manipuleren met voorwerpen
- Nieuwsgierig: het kind toont interesse in bewegingen van de ander en/of wat de ander doet met voorwerpen
- Zelfvertrouwen: het kind probeert actief nieuwe bewegingen van het eigen lichaam en/of nieuwe handelingen met voorwerpen uit

Bij bewegingsspel zie je:

- Kinderen verkennen systematisch de bewegingsmogelijkheden van het eigen lichaam (balanceren, klimmen, klauteren, zwaaien, springen, mikken) armen bewegen, draaien, lopen, rennen, springen, enz.)
- Kinderen nemen initiatief om bewegingen te herhalen en te verfijnen en letten hierbij op de reacties van de omgeving.

Bij manipulerend spel zie je:

- Kinderen zijn vooral bewegend actief met objecten (bv. rollen, graaien en grijpen), zonder bedoeling vooraf
- Kinderen manipuleren met voorwerpen, bv. slaan, tikken, aaien, openen
- Kinderen verkennen objecten op functie en gebruik (wat gebeurt er? Het kan open/dicht, rollen, wat doe je ermee?)

- Kinderen geven woorden aan eigen handelingen en aan voorwerpen (lopen, spelen, rijden, bal)
- **Rolgebonden handelingen en eenvoudig rollenspel: kinderen verkennen rollen door handelingen uit te proberen en voorwerpen een functie te geven**

Basiskenmerken:

- Emotioneel vrij: het kind voelt zich vrij om een handeling uit te voeren die hoort bij een rol
- Nieuwsgierig: het kind toont interesse in de rollen en bijbehorende handelingen die anderen op zich nemen
- Zelfvertrouwen: het kind neemt zelf initiatief om een nieuwe rol aan te nemen en/of neemt initiatief om nieuwe handelingen binnen een rol uit te proberen en plannen te maken

Bij rolgebonden handelingen en eenvoudig rollenspel zie je:

- Kinderen geven objecten een culturele betekenis (de was opvouwen, de baby afdrogen, het boekje vasthouden en bladzijde omslaan)
- Kinderen geven objecten een andere rol/betekenis (het lapje op je hoofd als een hoed, de knijpers in een bakje als eten)
- Kinderen geven woorden aan voorwerpen en handelingen
- Kinderen begrijpen taal die hoort bij voorwerpen en handelingen
- Kinderen herkennen iets in wat willekeurig getekend, geknutseld of gebouwd is en benoemen dat (het lijkt wel een huis, zo ziet opa er ook uit)
- Kinderen beschrijven kenmerken van constructies en producten (ik ga een poes maken met 4 poten en een zwarte staart, hij wordt groter dan in het boek)
- Kinderen kunnen doen alsof ze echt iets doen (met een vorkje in de speeltaart prikken, met een stokje in de muur boren)
- Kinderen krabbelen in eigen spelling en 'lezen' briefjes terug
- Kinderen spelen losse rolgebonden handelingen naast andere kinderen
- Kinderen nemen zelf een rol aan
- Kinderen voeren reken-wiskunde handelingen globaal uit ('ongeveer' betalen in de supermarkt of 'ongeveer' 6 peren in een zak doen)
- Kinderen vertellen en spelen verhalen, en dicteren verhalen
- Kinderen zoeken contact en reageren op anderen in het spel door elkaar bijvoorbeeld na te doen
- Kinderen vertellen over voorwerpen en handelingen in steeds vollediger zinnen (ik ga de auto parkeren, hij heeft een boete, te hard rijden)
- Kinderen vertellen over spelactiviteiten
- Kinderen gaan in gesprek en verwoorden ervaringen, gevoelens en gebeurtenissen
- Kinderen houden de aandacht vast bij kleine speelplannen

- **Gezamenlijk rollenspel: kinderen spelen met elkaar een verhaal met rollen, handelingen en gebeurtenissen**

Basiskennmerken:

- Emotioneel vrij: het kind voelt zich vrij om samen met anderen rollenspel te spelen
- Veilige en onbelemmerde communicatie: het kind voelt zich vrij om met andere kinderen in gesprek te gaan over het spel
- Nieuwsgierig: het kind toont interesse in de activiteiten die andere kinderen ontplooiën
- Vrij om te construeren: het kind construeert met materiaal om het rollenspel 'echter' te maken en/of construeert probeerantwoorden op vragen die in het spel ontstaan
- Zelfvertrouwen: het kind neemt zelf actief een nieuwe rol aan en/of neemt initiatief om nieuwe handelingen binnen een rol toe te voegen
- Vrij om te reflecteren: het kind durft kritisch te zijn op het spel: wat hebben we gespeeld en wat zijn we te weten gekomen?

Bij gezamenlijk rollenspel zie je:

- Kinderen spelen samen met andere kinderen in eenzelfde spelsituatie
- Kinderen voeren meer en meer gesprekken tijdens het rollenspel met andere kinderen
- Kinderen maken iets dat in het spel (van anderen) gebruikt kan worden
- Kinderen spelen rollenspel en voeren rollendialogen
- Kinderen maken verschil tussen tekenen en daarover vertellen en zelf schrijven
- Kinderen maken samen plannen voor spelthema's en rollenspel
- Kinderen overleggen met anderen over welke producten nodig zijn in het spel en hoe ze er uit moeten zien
- Kinderen leggen in gesproken taal verbanden, doen voorspellingen, reflecteren (als we nu de garage bouwen kunnen we het morgen wel af krijgen om erin te spelen)
- Kinderen gebruiken taal voor het verwoorden van relaties tussen voorwerpen en de rollen die gespeeld worden (de kar is de ziekenauto, mijn baby gaat naar de dokter)
- Doen alsof lezen en schrijven hebben een plaats in het spel, de schrijfsels worden steeds echter: 'Wat staat hier? Hoe schrijf je pil?'
- Kinderen willen problemen in het spel met betrekking tot hoeveelheden en ruimte echt oplossen, met gebruik van symbolen en representaties. Denk aan een handige voorraadlijst in de winkel, of het leggen van relaties, zoals bijvoorbeeld: als 2 appels 3 euro kosten, dan moeten 4 appels meer kosten. Of: als we een tuintje inrichten en we gebruiken deze plek voor de bloemen, waar kunnen dan de groentes komen?
- Kinderen vertellen en redeneren, waarin bijvoorbeeld woorden als 'want' en 'omdat' gebruikt worden

- Er wordt onderhandeld over betekenissen en ideeën of wensen worden gemotiveerd (bv. als kinderen met elkaar overleggen over de spelwinkel: wat voor winkel wil je, welke producten verkopen we; elk kind brengt eigen ideeën en wensen in en we willen er samen uitkomen)
  - **Spel met onderzoekskenmerken: kinderen houden in hun spel een duidelijke vraag vast**
- Basiskenmerken:
- Emotioneel vrij: het kind voelt zich vrij om actief en betrokken deel te nemen aan het spel
  - Veilige en onbelemmerde communicatie: het kind voelt zich vrij om met andere kinderen in gesprek te gaan over de activiteit en daarover vragen te stellen
  - Nieuwsgierig: het kind toont interesse in de onderzoeksactiviteiten die andere kinderen ontplooien
  - Vrij om te construeren: het kind construeert een experiment met materiaal en/of construeert probeerantwoorden op onderzoeksvragen
  - Zelfvertrouwen: het kind neemt initiatief om op onderzoek uit te gaan binnen het spel
  - Vrij om te reflecteren: het kind durft kritisch te zijn op het onderzoek: wat zijn we nu te weten gekomen?

Bij spel met onderzoekskenmerken zie je:

- Kinderen gaan tijdens het spel echt lezen, schrijven en rekenen, waar ze onderzoek voor doen (echte tekst voor museumbezoekers, toegangskaartjes, tekstkaartjes bij voorwerpen)
- Kinderen bedenken en beredeneren vooraf wat gemaakt wordt en hoe en letten erop en controleren of het precies wordt zoals het bedacht is
- Kinderen zijn nieuwsgierig, gericht op willen weten, je dingen afvragen
- Kinderen willen het precies weten en maken constructies zo echt mogelijk, daarbij letten ze op storende omstandigheden/factoren
- Kinderen ontdekken en gebruiken instrumenten en gereedschappen
- Kinderen hebben interesse in bronnen en beseffen dat daar informatie te vinden is
- Kinderen vertellen verhalen van anderen en verhalen uit boeken na en voorzien ze van commentaar
- Kinderen zetten schema's en modellen in als denkinstrument: eerst globaal en later nauwkeurig, in de juiste verhoudingen (een bord 'open' en 'gesloten', pijlen op de vloer als wegwijzer, een recept voor koekjes met symbolen voor de bakkerij)
- Kinderen gebruiken 'vaktaal': de taal die hoort bij het thema/de inhoud van het spel (in de bakkerij: meel zeven, mengen, wegen, het deeg moet rijzen, honderd graden, in puntjes snijden etc.)
- Er ontstaat vasthoudendheid in de vragen die kinderen hebben: 'We willen nu toch echt wel weten hoe dat zit!'
- Kinderen zijn kritisch: is het wel zo? Zaken in twijfel trekken en informatie kritisch gebruiken om mogelijke antwoorden en ideeën te verwoorden

- **Onderzoekend spel: Kinderen gaan aan de slag met steeds vollediger onderzoeksactiviteiten**

Basiskenmerken:

- Emotioneel vrij- nieuwsgierig- zelfvertrouwen: het kind is betrokken, heeft plezier en is actief in het onderzoek
- Veilige en onbelemmerde communicatie: het kind voelt zich vrij om met andere kinderen in gesprek te gaan over ideeën en bevindingen
- Vrij om te construeren: het kind durft hardop te denken, ideeën te uiten en komt zo tot een onderzoeksplan/prototype
- Vrij om te reflecteren: het kind durft kritisch te zijn op het onderzoek: wat zijn we nu te weten gekomen? En wat is de volgende stap?

Bij onderzoekend spel zie je:

- Kinderen willen kennis en vaardigheden delen met anderen, willen onderdeel zijn van een leergemeenschap
- Kinderen stellen gerichte vragen en leggen deze vast
- Kinderen maken onderzoeksplannen, wat moeten we doen om hierachter te komen? Bronnen-, praktijk- of experimenteel onderzoek? Welke bron, persoon, instelling, materiaal hebben we nodig?
- De boeken (of anderen bronnen) erbij pakken om je gedachten te ondersteunen, willen voortbouwen op eerdere opvattingen en ideeën
- Kinderen zijn bereid tot perspectiefwisseling, zaken van verschillende kanten bekijken
- Ideeën uitproberen, gebaande paden durven te verlaten, daarbij letten op storende omstandigheden/factoren en variabelen onder controle houden
- Kinderen voeren metingen en tellingen nauwkeurig uit, geven daar betekenis aan en vergelijken
- Kinderen trekken conclusies en beantwoorden onderzoeksvragen. Deze uitkomsten verbinden ze aan theorieën of eigen ervaringen.
- Kinderen willen bevindingen weergeven en vastleggen in een model, tekening of tekst
- Kinderen lezen symbolen, schematische voorstellingen en modellen (aanwijzingen op modellen en werktekeningen navolgen zoals een bouwplan, een patroon, een foto etc.)
- Reflecteren op je bevindingen/informatie: 'Hoe betrouwbaar zijn onze uitkomsten?' en deze relateren aan de sociaal-culturele praktijk

B. Brede bedoelingen

- Communiceren, expressie en taal
  - Non-verbale communicatie inzetten: bv. gebaren, mimiek
  - In staat zijn om eigen wensen en verlangens in te brengen
  - In staat zijn eigen gevoelens, ervaringen, gedachten en ideeën tot uitdrukking te brengen. Dat kan door te spelen, door te bewegen en te dansen, door te praten en

- te vertellen, door beeldend vorm te geven, zoals tekenen, boetseren, door objecten of constructies te maken, door teksten te maken en te schrijven.
- Uiting geven aan de emotionele betrokkenheid bij het spel: blij, ingespannen, enthousiast
  - Praten met anderen en “onderhandelen”
  - Praten over objecten in het hier en nu
  - Praten over niet direct herkenbare situaties, relaties en gebeurtenissen
  - Laten blijken de werkelijkheid in spelsituaties te herkennen
  - Jezelf uiten door dingen te maken, te verbeelden
  - Jezelf uiten middels mondelinge of schriftelijke vormen om samen spelverhalen op te bouwen en te onderzoeken
  - De ander willen en kunnen begrijpen
  - Jezelf kunnen verplaatsen in de positie van anderen om te begrijpen wat de ander wil zeggen (een expert, een deskundige, je groepsgenoot)
  - Middelen inzetten om de aandacht van anderen te richten op dingen die voor jou van belang zijn.
  - Verwoorden van je vermoeden vanuit de onderzoeksvraag (‘ik denk dat we dikker worden omdat we minder bewegen’)
  - Formuleren van hypothese (‘als we elke dag een half uur fietsen en hetzelfde blijven eten zullen we afvallen’)
  - Leren presenteren van je gedachten en/of uitkomsten van je onderzoek (kort en bondig formuleren van de stand van zaken in de kleine en grote groep)
  - Kritisch discussiëren met anderen over onderzoeksuitkomsten met de bedoeling betekenissen van uitkomsten, gevoelens of stemmingen duidelijk te maken
- Uiten, vormgeven, modelvorming en representeren
    - Gevoelens, ervaringen, gedachten en ideeën tot uitdrukking brengen
    - Plannen voor activiteiten en inhouden bedenken, ontwerpen en verwoorden vanuit eigen voorstellingen
    - (Op kunstzinnige wijze) uitdrukken en vormgeven van ideeën
    - Je gedachten en uitkomsten representeren in een model of schema
    - De echte werkelijkheid representeren verbonden aan de sociaal-culturele praktijk (bv. in beeld brengen van eetpatronen)
    - De sociaal-culturele praktijk toetsen aan de werkelijkheid (bv. representatie van eetpatronen gebruiken om te weten wat er in een eetcafé op het menu moet staan)
    - Praktijk verkort of schematisch weergeven/samenvatten (schema’s en modellen in kunnen zetten om bv. uitkomsten van een enquête weer te geven, plattegrond van een wijkindeling om inzichtelijk te maken waar de verkeersgevaarlijke punten zijn)
  - Samen spelen en samen werken
    - Spelen met anderen

- Anderen aanvoelen, zich gemakkelijk bij het spel van anderen voegen en anderen uitnodigen om erbij te komen en mee te doen
  - Naar elkaar luisteren, met elkaar praten en 'onderhandelen'
  - Aandacht hebben voor wensen en verlangens van andere kinderen, rekening houden met elkaar
  - Leiding nemen
  - Samen problemen oplossen
- Actief zijn en initiatieven tonen
    - Deelnemen aan gezamenlijke activiteiten met anderen
    - Zelf ideeën inbrengen en contacten leggen
    - In staat om volgens de (zelfbedachte) activiteiten en (zelfgemaakte) plannen uitvoering te geven aan het spel
- Wereld verkennen
    - Interesse hebben in de wereld van de voorwerpen
    - Interesse hebben in de wereld van de kunst
    - Interesse hebben in boeken
    - Interesse hebben in het zorgen voor elkaar en de wereld
    - Interesse hebben in het leven om ons heen
    - Interesse hebben in anderen om ons heen
- Voorstellingsvermogen en creativiteit
    - Je dingen voorstellen zonder ze direct waar te kunnen nemen, fantasie
    - In gedachten voorstellingen maken van gebeurtenissen, producten, processen
    - Omgaan met mentale beelden en fantasievoorstellingen
    - Oorspronkelijke creaties bedenken en ontwerpen
- Onderzoeken, probleem oplossen, experimenteren, redeneren en argumenteren
    - Voorwerpen goed bekijken, voelen, uitvinden wat je ermee kunt doen
    - Onderzoekende houding aannemen, iets proberen, vragen stellen.
    - Hardop nadenken en handelingen verwoorden
    - Gebruiken van begrippen uit de vaktaal
    - Vooruitdenken
    - Voorspellingen doen
    - Nadenken over oorzaak - gevolg
    - Vergelijkingen maken tussen verschillende standpunten
    - Feiten aandragen vanuit verschillende bronnen en verbinden met uitkomsten van andere onderzoeksactiviteiten
    - Experimenten opzetten en uitvoeren
    - Met elkaar discussiëren/argumenteren gericht op wat bruikbaar is uit de verkregen informatie en wat niet.

- Bijstelling van eigen ideeën, antwoorden, 'zekerheden' verwoorden op basis van vergaarde informatie verbonden aan probeerantwoorden (vooronderstellingen, hypothesen)
- Contextualiseren van gebeurtenissen/fenomenen: plaatsen en duiden in een bepaalde tijd of plaats
- Formaliseren, symbolen, tekens, betekenissen
  - Symbolische weergave van dingen, mensen of situaties maken met behulp van willekeurige voorwerpen of met tekens (bv. streepjes zetten voor elke persoon die in de ruimte is)
  - Met concrete afbeeldingen of tekeningen een volgorde in handelingen aangeven
  - Meer abstracte schema's maken
- Archiveren en systematiseren
  - Goed kijken naar eigen producten en producten selecteren die je wil bewaren (bv. in een map of portfolio)
  - Het schrijven van een onderzoeksplan, hoe ga je het archief van schriftelijke bronnen raadplegen?
  - Bijhouden van een onderzoeklogboek door notities te maken onderweg
  - Samenvatten en verslag schrijven
  - Maken van een presentatie (eventueel met visuele middelen). Visualiseren van de uiteindelijke opbrengst van de geraadpleegde bronnen in relatie tot de vragen en toepasbaarheid in de sociaal culturele praktijk
  - Op basis van hun systeemkennis een voorspelling doen over de uitkomst van het experiment (ordenen van kennis over de experimentele situatie)
  - Relaties herkennen en verbanden leggen (bv. de volgorde waarin je zelf producten gemaakt hebt, de relatie tussen de variabelen in het experiment in een systeem weergeven, als de knikker groter is dan rolt ie harder naar beneden, zwaartekracht-massa)
  - Stukken systematiseren van hoe je onderzoek moet doen (van hypothese naar proefopstelling. Van proefopstelling naar notatiesysteem. Van notatiesysteem naar conclusies)
- Zelfsturing, reflecteren en beoordelen
  - Concentratie, vasthouden aan kleine spelplannen
  - In staat om volgens de (zelfbedachte) activiteiten en (zelfgemaakte) plannen uitvoering te geven aan het spel
  - Zelfredzaam worden
  - Emoties reguleren
  - Nadenken over de eigen activiteit, over het eigen handelen en hier woorden aan geven

- Waardering toekennen aan de uitvoering van plannen en vertellen wat en waarom iets niet helemaal goed ging en welke oplossingen gevonden zijn
- Het selecteren van waardevolle bronnen
- De inhoud van een bron op waarde schatten en de relevantie bepalen voor de onderzoeksvraag
- Beoordelen van eigen en door anderen gevonden informatie uit bronnen op relevantie voor het onderzoek
- Reflecteren op eigen werkwijze en de werkwijze van anderen bij deze vorm van onderzoek

C. Specifieke kennis en vaardigheden

Taal:

- Leesvaardigheid: Het lezen van zakelijke teksten en lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten.
  - Motivatie:
    - * Helder hebben vanuit welk leesdoel of onderzoeksvraag je gaat lezen.
    - * Een positief beeld hebben tegenover het gebruik van geschreven taal.
    - * Het persoonlijk en maatschappelijk belang van geletterdheid onderkennen.
  - Begrip: teksten met begrip lezen en daarbij de volgende leesstrategieën hanteren:
    - * Begrijpen dat illustraties en tekst samen een verhaal vertellen.
    - * Aan de hand van illustraties, titels en de achterflap van het boek, de inhoud van het boek al enigszins voorspellen.
    - * Verbanden leggen in en om de tekst.
    - * Door zoeken, selecteren en verwerken op een doelbewuste en efficiënte manier informatie uit verschillende bronnen halen (ordenen informatie).
    - * Betekenisrelaties tussen zinnen en alinea's afleiden en inconsistenties herkennen.
    - * Zelf vragen stellen tijdens het lezen.
    - * De hoofdgedachte van een tekst bepalen, onderscheid maken tussen hoofd- en bijzaken en een samenvatting maken.
    - * De structuur van verschillende soorten teksten herkennen.
    - * Het eigen leesgedrag plannen, sturen, bewaken en controleren.
    - * Teksten op hun waarde beoordelen.
    - * De bedoeling van de schrijver verwoorden.
    - * Een schema, uittreksel of samenvatting maken.
    - * Relevante vragen stellen voor, tijdens en na het lezen van een tekst.
  - Techniek: Teksten zodanig vloeiend kunnen lezen, dat woordherkenning tekstbegrip niet in de weg staat.
    - * Klanken onderscheiden in woorden die gebruikt worden.
    - * Foneem-grafeem koppelen in bekende en nieuwe woorden.
    - * Goed teruglezen van eigen/bekende teksten.

- * Aandacht besteden aan woordstructuren, zoals medeklinkerclusters (–vr en –kw), eenheden (–ig en –lijk), tweeklanken, de stomme e, deelstructuren in een woord (zoals –oei in het woord groei).
- * Eenvoudige teksten vlotter lezen (*toepassen spellen, structureren, context gebruiken*)
- * Groepen van woorden als een geheel lezen, bijv. bij samengestelde woorden.
- * Een tekst in het juiste tempo en zonder spellinguitspraak lezen.
- * Leestekens op de juiste wijze kunnen gebruiken.
- * Bij het voorlezen rekening houden met het leesdoel en met het publiek.
- Woordenschat
  - * Voor het lezen, bij het oriënteren op de tekst, woordenschat oproepen
  - * Weten dat woorden onderschikkende (tafel, stoel, bed) en bovenschikkende betekenisrelaties (meubel) kunnen hebben.
  - * Weten dat woordparen betekenisrelaties kunnen hebben, zoals tegenstelling (aandoen – uitdoen) en synoniem (rennen – hollen).
  - * Figuratief taalgebruik zelf toe kunnen passen.
  - * Zelfstandig nieuwe woordbetekenissen kunnen afleiden en onthouden.
- Schrijfvaardigheid
  - Motivatie:
    - * Helder hebben met welk doel je gaat schrijven.
    - * Het schrijfdoel en het lezerspubliek van tevoren vaststellen.
    - * Een positief beeld hebben tegenover het gebruik van geschreven taal.
    - * Het persoonlijk en maatschappelijk belang van geletterdheid onderkennen.
  - Begrip:
    - * Vooraf ideeën noteren, bv. via een tekening, woordveld of lijstje.
    - * Formuleren van gedachten in zinnen op papier.
    - * Allerlei soorten teksten (genres) schrijven, en functie en structuur van deze teksten herkennen, waaronder verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
    - * Het onderscheid maken tussen formeel en informeel gebruik van geschreven taal.
    - * Informatie verzamelen uit verschillende soorten bronnen. Vooraf de gevonden informatie ordenen.
    - * Schrijfstrategieën hanteren (*zoals zinnen opbouwen, woorden kiezen, tekstopbouw*).
    - * Basale grammaticale begrippen, zoals onderwerp, gezegde en persoonsvorm beheersen.
    - * De eigen tekst nalezen en reviseren.
    - * Op het schrijfproduct en op het schrijfproces reflecteren.

- **Techniek:**
  - * Letten op schrijfwijze, interpunctie en lay-out/verzorging.
  - * Handschrift: vormen en vloeiendheid.
  - * Aandacht besteden aan de vormgeving en de lay-out.
  - * Complexe interpunctie kunnen duiden en toepassen: komma, puntkomma, dubbele punt, aanhalingstekens en haakjes.
  - * Zelfstandig de spelling- en interpunctiefouten onderkennen en corrigeren.
  - * Een attitude voor correct schriftelijk taalgebruik ontwikkelen.
- **Woordenschat:**
  - * Letten op woordgebruik.
  - * De juiste woorden kiezen en eigen gedachten en gevoelens formuleren in enkelvoudige en samengestelde zinnen.
  - * Lange, gelede woorden en woordsamenstellingen kunnen spellen (geleidelijk, ademhaling, voetbalwedstrijd).
  - * Leenwoorden correct kunnen spellen (politie, liter, computer).
  - * In staat zijn om verbuiging van naamwoorden en vervoeging van werkwoorden te interpreteren en toe te passen.
- **Gesprekken voeren en luisteren**
  - **Motivatie:**
    - * In gesprekken persoonlijke verhalen vertellen en daarvan genieten
    - * Leerlingen ervaren dat je in een gesprek meer te weten kan komen over de wereld en de ander
    - * Het eigen gespreksdoel tot uitdrukking kunnen brengen en het spreekdoel van anderen herkennen en reacties inschatten.
    - * De bedoeling van de spreker(s) of het doel van de makers van een programma verwoorden.
    - * Evalueren door een oordeel te verwoorden en toe te lichten over de waarde van een tekst(deel).
  - **Begrip:**
    - * Naar iemand luisteren.
    - * Ingaan op een ander.
    - * Gericht reageren op een ander.
    - * Vragen stellen.
    - * Uiting geven aan persoonlijke meningen, informatie uitwisselen en gevoelens onder woorden brengen.
    - * Een voorgelezen of verteld verhaal begrijpen.
    - * Hoofdpunten van (korte en duidelijke) berichten, documentaires, reclameboodschappen en discussieprogramma's op radio en tv en via internet begrijpen als het onderwerp en de context bekend zijn. Selectief luisteren om de benodigde informatie te halen.

- * De hoofdgedachte van een voorgelezen tekst weergeven en hoofd- en bijzaken onderscheiden. Relaties leggen tussen tekstdelen.
- * Informatie ordenen (bijvoorbeeld op basis van signaalwoorden) voor een beter begrip.
- * Informatie en meningen interpreteren en relaties leggen tussen tekstuele informatie en eigen kennis en ervaringen.
- * Een relatie leggen tussen tekst en beeld.
- * Aantekeningen maken tijdens het luisteren en informatie gestructureerd weergeven, zodat er een samenvatting kan worden gemaakt.
- * Een gesprekslijn vasthouden.
- * Bespreken wat er gedaan moet worden en bijdragen aan de planning.
- * Een probleem verhelderen, een mening, instemming of afkeuring uitdrukken en commentaar geven op de visie van anderen.
- * Een reactie uitstellen totdat hij de bijdrage van de ander geïnterpreteerd en beoordeeld heeft.
- * Het verschil tussen formele en informele situaties hanteren.
- Techniek:
  - * Iemand aankijken als hij/zij praat.
  - * De manier van luisteren afstemmen (bijvoorbeeld globaal, precies, selectief/gericht).
  - * Redelijk vloeiend en helder ervaringen, gebeurtenissen, meningen, verwachtingen, gevoelens onder woorden kunnen brengen
  - * Het spreken is goed te volgen en de spreker kan zich gemakkelijk uitdrukken en vertoont een redelijke grammaticale beheersing. Houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene.
- Woordenschat:
  - * Woordbetekenissen bij spelsituaties actief gebruiken.
  - * Relatieve en abstracte begrippen herkennen en toepassen in het spel.
  - * Meerdere betekenissen van een woord kennen en gebruiken.
  - * Vaktaal gebruiken.
  - * De betekenis van onbekende woorden afleiden uit de vorm, woordsoort, samenstelling of context.
  - * Beeldspraak herkennen.
- Engels/ Moderne vreemde talen (MVT)
  - Mondeling gebruik kunnen maken van Engels en MVT
  - Zich schriftelijk kunnen uitdrukken in Engels en MVT
  - Taalgebruik afstemmen op doelen, doelgroep en gebruikt medium

Rekenen & wiskunde:

- Getallen en bewerkingen
  - Het met inzicht omgaan met hoeveelheden en de telrij
  - Het juist uit kunnen spreken en noteren van getallen
  - Vlot standaardprocedures kunnen uitvoeren zoals: hoofdrekenen, cijferend delen, vermenigvuldigen, kolomsgewijs rekenen
  - Rekentaal gebruiken: bv. hele getallen, decimale getallen en benoemde breuken
  - Schattend kunnen rekenen, bepalen van de orde en grootte van een uitkomst
  - Kunnen werken met breuken en decimale getallen

- Verhoudingen
  - Kwalitatieve en kwantitatieve verhoudingen kennen (vormsoort en vormkenmerk)
  - Verhoudingsproblemen op kunnen lossen, ook met procenten en breuken
  - Gebruiken van wiskundetaal

- Meten en meetkunde
  - Kunnen meten en meetinstrumenten juist inzetten
  - Begrippen hebben van referentiematen als: meter, decimeter, centimeter
  - Grootheden als temperatuur, tijd, gewicht, oppervlakte en inhoud juist kunnen gebruiken
  - Bij meetgetallen de juiste eenheden aan geven, bijvoorbeeld 'de lengte van de kamer is zeven meter'
  - Wiskundetaal inzetten om meetkundige modellen (aanzichten, kaarten en plattegronden, uitslagen en doorsneden) te verklaren, te voorspellen en te generaliseren
  - Kunnen werken met maateenheden, zoals: oppervlakte, inhoud en bijvoorbeeld uit kunnen leggen dat 1 km 15 minuten lopen is

- Verhoudingen, verbanden en relaties leggen
  - Kunnen werken met verhoudingstabellen
  - Handig kunnen rekenen door gebruik te maken van de strategieën: verdubbelen, halveren, eentje minder/meer
  - Kunnen rekenen met procenten in dagelijkse situaties van de sociaal-culturele praktijk

- Schematiseren
  - Symbolische weergaven van dingen, mensen of situaties maken met behulp van willekeurige voorwerpen of met tekens (een kubus is het huis, een rietje is de sloot enz.; blauwe verf gebruiken voor het water, watjes voor sneeuw)
  - Met concrete afbeeldingen of tekeningen een volgorde in handelingen aangeven (prijslijst, een recept, een stripverhaal)

- Meer abstracte schema's maken (routes en plattegronden, werktekeningen van constructies maken en constructies van werktekeningen namaken)
- Het lezen en interpreteren van numerieke informatie uit diagrammen en grafieken
- Het lezen en opstellen van grafieken, diagrammen en tabellen om de gegevens juist te kunnen interpreteren
- Representaties van de werkelijkheid (denk aan: maquettes en het inrichten van de ruimte) in twee- en driedimensionaal opzicht kunnen maken met behulp van aanzichten, kaarten en plattegronden, uitslagen en doorsneden

Mens, Maatschappij en Natuur:

- Contextualiseren
  - Historische bronnen (oude kaarten, munten, teksten en illustraties) kunnen hanteren en raadplegen
  - Begrip hebben van tijdsaanduidingen, zoals: nu/heden, verleden, eeuw en periode
  - Historische gebeurtenissen kunnen lezen en ordenen, bv. In eerst-later of op een tijdbalk
  - De kenmerkende aspecten van de 10 tijdvakken (Commissie historische en maatschappelijke vorming, SLO, De Rooij, 2001) beheersen en deze kennis met inzicht en begrip kunnen inzetten bij je onderzoek
  - Begrip hebben van plaatsaanduidingen
  - Geografische context mee laten wegen
- Plaats bepalen en perspectieven
  - Een hedendaags wereldbeeld hebben, weten waar welke gebieden, continenten en landen liggen
  - Weten hoe mens en natuur over deze gebieden verspreid zijn, rekening houdend met de leefbaarheid van plekken op aarde en daarbij zicht hebben op criteria als energiebronnen, landschapsvormen, geestelijke stromingen, veiligheid en klimaten
  - Kaarten en atlanten kunnen hanteren en inzetten
  - Inzicht hebben in ruimtelijke vraagstukken zoals: klimaatveranderingen, globalisering en migratiestromen
- Waarnemen en ordenen
  - Verschillen en overeenkomsten in kleur, vorm, afmeting en gewicht zien
  - Verschillen in stof en textuur (glad of stekelig) zien
  - Geluiden en smaken herkennen
  - Kenmerken en eigenschappen van constructies herkennen en verwoorden
  - Betekenis geven aan kleuren en vormen etc. van voorwerpen in spelsituaties
  - Natuurlijke en technische verschijnselen (zoals licht, geluid, elektriciteit, kracht, magnetisme en temperatuur) kunnen verklaren en begrijpen door op zoek te gaan naar causale verbanden en logisch te redeneren
  - Producten kunnen analyseren op werking, vorm, materiaal en gebruik

- Kennis hebben van de functie en bouw van planten, dieren en mensen
- Begrippen als organisme, instandhouding, gezondheid, voedselketen en biotopen kunnen hanteren en met inzicht gebruiken
- Gereedschappen en technieken
  - Hanteren van materialen, hulpmiddelen en apparaten
  - Apparaten en handelingen inzetten in het spel
  - Ontwikkelen van grove en fijne motoriek
- Digitale geletterdheid
  - Begrip opdoen over de werking van digitale technologie
  - Zelf kunnen functioneren in de digitale samenleving

Kunst en Cultuur, artisticeit:

- Maken en betekenis geven
  - Experimenteren met verschillende materialen en technieken (kleuren, vormsoorten, vormkenmerken)
  - Maken van tekeningen, schilderijen, sculpturen, dansen, enz.
  - Reproduceren van bestaande kunstwerken
- Meemaken en betekenis geven
- Ervaren van de gevoelswaarde van kleuren
- Experimenteren met vormsoorten
  - Ervaren van kunstuitingen
  - Onderzoeken en in gesprek gaan van kunstuitingen

Bewegen & Sport:

- Motoriek
  - Beweegbekwaamheid en regelbekwaamheid
  - Controle over grote motorische vaardigheden: klimmen, klauteren, gooien en vangen, balanceren, rennen, huppelen en springen
  - Fijne motorische vaardigheden in het spel:
    - Zichzelf en poppen kunnen aan- en uitkleden
    - Water/limonade schenken
    - Doen-alsof schrijven met potlood en pen
    - Met kleine spelattributen aan de verteltafel spelen
    - Iets bouwen van lego